

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СПЕЦИФІЧНИХ ПРИНЦИПІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Принципи кримінального процесу — це теоретично обґрунтовані й законодавчо закріплені основні правові положення, які виражають демократичну сутність кримінального процесу, визначають побудову всіх його процесуальних норм, стадій і інститутів і направляють кримінально-процесуальну діяльність на досягнення цілей і завдань, поставлених державою перед кримінальним судочинством.

Принципи, характерні для досудового слідства, — це положення, які визначають специфічні умови, характер і форми досудового слідства в кримінальному процесі.

Питання принципів досудового слідства в літературі є досить дискусійним, тому що не існує єдиної точки зору по даному питанню. Деякі вчені наявність специфічних принципів досудового слідства взагалі заперечують і вважають, що стадія досудового розслідування регулюється загальними процесуальними принципами, покладеними в основу кримінально-процесуального права [1, 26; 2, 254; 3, 103–105].

На наш погляд, не можна заперечувати наявність принципів властивих досудовому слідству, тому що у всіх стадіях процесу, безсумнівно, проявляються загальнопроцесуальні принципи, і в той же час кожна стадія процесу відрізняється певною специфікою, що знаходить своє вираження в особливих, властивих тільки цій стадії принципах. Загальні умови досудового слідства, які є в кримінально-процесуальному законі, неоднорідні за своїм характером. Одні з них є не чим іншим, як принципами досудового слідства й становлять специфічне вираження принципів кримінального процесу. Інші дійсно визначають лише умови провадження досудового слідства, наприклад місце його провадження.

У систему принципів кримінального процесу входять такі специфічні принципи досудового слідства, як принцип швидкості й оперативності досудового слідства; таємниця досудового слідства; принцип самостійності слідчого; прокурорський нагляд і контроль суду за законністю дій і рішень органів, що здійснюють досудове провадження.

Принцип швидкості й оперативності досудового слідства. Швидкість досудового слідства означає, що кожна кримінальна справа повинна розслідуватися повно, але в максимальній мірі оперативно. Оперативність — це здатність швидко включатися в певний вид діяльності, переходити від виконання одного завдання до іншого, приймати рішення в екстремальних умовах [4, 339], здійснення заходів у найбільш підходящий момент до прояву факторів, які перешкоджають одержанню доказової інформації. Оперативність відображає швидкість і своєчасність провадження необхідних для збирання доказів слідчих дій, використання криміналістичних засобів і прийомів [5, 58].

Принцип швидкості досудового слідства знаходить своє вираження, насамперед, у тих строках, які встановлені законом для проведення розслідування. Закон установлює певні строки провадження досудового розслідування (ст. ст. 120, 133 КПК). Це означає, що провадження по будь-якій кримінальній справі повинне бути закінчено у встановлений у законі строк, якщо це об'єктивно можливо. У випадку ж необхідності строк продовжується.

Також даний принцип проявляється в негайному реагуванні органів дізнання й досудового слідства на отриману заяву або повідомлення про зроблений злочин, невідкладне порушення кримінальної справи при виявленні ознак злочинного діяння, проведенні невідкладних слідчих дій у сполученні з оперативно-пошуковими мірами для збирання й дослідження доказової інформації, оцінка яких дозволяє в короткий термін установити обставини події злочину й осіб, які його зробили [6, 7].

Швидкість і оперативність розслідування забезпечують повне й всебічне розслідування справи; зволікання ж у розслідуванні може призвести до зникнення необхідних доказів. Значення швидкості розслідування настільки велике, що нерідко від своєчасного виявлення, збирання, закріплення й дослідження доказів залежить успішне розкриття злочину. Тому закон жадає від слідчого, щоб він після одержання матеріалів про злочин негайно приступився до провадження слідства. Особливо це стосується такої невідкладної первісної слідчої дії, як огляд місця події, яка відкриває широкі можливості для виявлення й закріплення доказів, для вживання заходів до виявлення злочинця.

Таємниця досудового слідства. Таємницю досудового слідства можна визначити як конфіденційну, охоронювану законом і розслідуваною кримінальною справою інформацію, яка міститься в матеріалах справи, розголошення якої до суду може бути тільки строго з дозволу слідчого або прокурора. Передчасне оголошення отриманих слідчим даних може викликати небажані наслідки, знизити ефективність процесу розслідування. Важливість збереження таємниці досудового слідства пов'язана з тим, щоб у практиці правоохоронних органів уникнути випадків, які мають місце, коли внаслідок незастосування засобів по її збереженню була розголошена інформація, отримана в ході слідства, що у свою чергу призвело до значних збитків і компрометації людей, заподіяно їм моральної шкоди.

Принцип самостійності слідчого. Даний принцип являє реальну гарантію законності й обґрунтованості процесуальних рішень слідчого, оскільки дає йому можливість у межах установленої законодавством компетенції цілком самостійно формулювати висновки й судження на основі перевірених достовірних доказів. Визначальним тут повинне бути те, що ніхто краще слідчого не може вникнути в сутність досліджуваних доказів, не може оцінити їх у сукупності й прийняти найбільш правильні рішення по кожному виникаючому правовому питанню. У відповідності зі ст. 114 КПК, при провадженні досудового слідства слідчий всі рішення про напрямок слідства й про провадження слідчих дій приймає самостійно, за винятком випадків, коли законодавством передбачене

узгодження із прокурором або судом, і несе повну відповідальність за їх законне й своєчасне проведення.

Слідчий, відповідно до принципу процесуальної самостійності, повинен приймати такі рішення, у законності й обґрунтованості яких він повністю впевнений; він повинен мати по кожному питанню свою власну думку і не може діяти всупереч своєму переконанню й совісті. У випадку прийняття незаконного й необґрунтованого рішення слідчий несе за це персональну відповідальність поряд із прокурором або начальником слідчого відділу, що дали відповідну вказівку. Винесення процесуального рішення всупереч своєму переконанню повинне у всіх випадках розглядатися і як порушення норм процесуального законодавства, і як невиконання свого службового обов'язку. Н. Ф. Фатальникова зазначає, що принцип процесуальної самостійності слідчого — це не тільки право ухвалювати рішення щодо свого внутрішнього переконання, а й обов'язок слідчого діяти виключно у відповідності зі своїми переконаннями [7, 79].

Таким чином, можна сформулювати таке поняття принципу процесуальної самостійності слідчого — це закріплене в нормах чинного законодавства положення, що полягає у праві й обов'язку слідчого приймати всі рішення у кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні, і по матеріалах самостійно, по своєму внутрішньому переконанню, совісті й честі, відповідаючи повною мірою за їхню законність, обґрунтованість, справедливість і своєчасне проведення в життя.

Прокурорський нагляд і контроль суду за законністю дій і рішень органів, що здійснюють досудове провадження. Прокурорський нагляд здійснюється для того, щоб затримання громадян проводилося не інакше як у порядку й на підставі, встановлених законом; дотримувалися встановлені законом порядок порушення й розслідування кримінальних справ, строки їхнього розслідування, права учасників процесу й інших громадян. Цілями судового контролю у досудовому провадженні є: по-перше, усунення порушень кримінально-процесуального закону, по-друге, забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального судочинства й інших осіб, по-третє, відновлення порушених прав і свобод громадян у досудовому провадженні.

У стадії досудового слідства виникає питання про співвідношення судового контролю із прокурорським наглядом. У юридичній літературі розгорнулася дискусія між прихильниками збереження прокурорського нагляду в колишньому вигляді й введення судового контролю. Судовий контроль має багато переваг, але він не є панацеєю від усіх проблем з будь-якого приводу. Вважаємо, що прокурорський нагляд теж має свої переваги. Це повністю незалежний від суду контроль. Відкидати його було б необачним, особливо коли йдеться про права людини, бо рішення суду в порядку контролю не завжди виносяться оперативно, тоді як прокурор може і не доводити ситуацію до звертання до суду і відразу скасувати незаконне рішення органу дізнання чи слідчого. Немає тієї галузі, куди б він не міг втрутитися на стадії досудового слідства як за

скаргами, так і за власною ініціативою, а суд вже обмежений тільки подачею офіційної скарги. Розширити перевірку поза межами скарги суд не може, а прокурор може прийняти будь-яку скаргу, в тому числі не тільки на відповідність діянь органів досудового слідства закону, але й щодо тактики розслідування, доцільності проведення тих, чи інших слідчих дій, комбінування слідчих і оперативних заходів і т. ін. Прокурорський нагляд здійснюється як відносно органів досудового розслідування і їх діяльності, так і відносно учасників кримінального процесу. Судовий контроль проводиться тільки відносно учасників кримінального судочинства, коли цією діяльністю можуть бути завдані реальні збитки конституційним правам і свободам учасників кримінального процесу. Прокурор є учасником досудового слідства. Суд, на відміну від прокурора і слідчого, не є представником органу обвинувачення, він також не представляє сторону захисту. Дана обставина припускає неупередженість і незалежність суду. Тому всі процесуальні рішення, які в тій чи іншій мірі обмежують права громадян, мають обов'язково або санкціонуватися судом, або оскаржуватися в суд. Тим самим створюються гарантії законності та обгрунтованості рішень, що приймаються ним.

Необхідно зазначити, що контрольна функція суду й прокурорський нагляд повинні бути частинами одного механізму контролю за діяльністю органів дізнання й досудового слідства, кінцевою метою якого є забезпечення прав і свобод особи, що має потребу в чіткому розмежуванні повноважень суду й прокуратури по цьому питанню.

Суд контролює слідчі дії, проведення яких сполучене з обмеженням конституційних прав громадян, і в порядку ст. 55 Конституції розглядає скарги на незаконні дії й рішення органів дізнання, слідства й прокурора. Все інше — об'єкт прокурорського нагляду. Повноваження прокурора в стадії досудового розслідування передбачені у ст. 227 КПК України. Також прокурорський нагляд за органами дізнання та досудового слідства включає перевірку законності процесуальних (тобто передбачених КПК) рішень, що приймаються піднаглядними органами. Цих рішень може бути доволі багато. Окрім того, вони різноманітні та різноаспектні як за характером, так і за юридичними наслідками. Кожне таке рішення повинно бути законним і обгрутованим. Прийняття процесуальних рішень, які у переважній більшості випадків відповідають названим вимогам, разом з тим інколи пов'язане із певними помилками та порушеннями закону. Саме цим і пояснюється те, що законність прийняття процесуальних рішень виступає самостійною складовою предмета прокурорського нагляду за органами дізнання та досудового слідства.

Треба погодитись з точкою зору В. К. Звирбуля, що предметом нагляду за виконанням законів в діяльності органів дізнання і досудового слідства не охоплюється тільки процесуальна діяльність слідчих та органів дізнання. До нього входить і нагляд за правильністю і повнотою обліку та реєстрації злочинів; додержанням законності при триманні громадян в камерах попереднього ув'язнення; додержанням законності в оперативно-розшуковій роботі [8, 92].

Література

1. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса. — М., 1971.
2. Чельцов М. А. Советский уголовный процес. — М., 1962.
3. Стрёмовский В. А. Содержание предварительного следствия в советском уголовном процессе. — М.: Юрид. лит., 1971.
4. Словник спеціальних термінів правоохоронної діяльності / За ред. Я. Ю. Кондратьєва. — К.: ПАВСУ, 2004.
5. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: Монографія. — К.: Вид-во Семсеп-ко Сергія, 2004.
6. Сидоров В. С. Особенности расследования преступлений по горячим следам. — М., 1981.
7. Фатальникова П. Ф. Профессиональная этика сотрудника МВД. — Краснодар, 1998.
8. Звирбуль В. К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступлений: научные основы. — М., 1971.

УДК 341.4+343.13

*А. В. Підгородинська***ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Одним із найважливіших положень Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності до статуту ООН від 24.10.1970 р. є положення про те, що держави зобов'язані незалежно від несхожості в їх політичних, економічних і соціальних системах співпрацювати між собою в різних сферах міжнародних відносин для підтримки міжнародного миру і безпеки і сприяння міжнародній економічній стабільності і прогресу, загальному благополуччю народів і міжнародному співробітництву, вільному від дискримінації, викликаній вказаними розбіжностями [1].

Міжнародне співробітництво в галузі кримінального судочинства базується на ряді принципів [2, 70]. Щодо кола, видів та змісту останніх в теорії є різні погляди. Невизначеність і нерегульованість цього питання призводить і буде призводити в подальшому до грубих порушень загальновизнаних норм міжнародного права.

Під принципами права в загальній теорії права розуміються основоположні загальноприйняті норми, що виражають якості права і мають найвищу імперативну юридичну силу, виступають безперечні вимоги, адресовані учасникам суспільних відносин для встановлення соціального компромісу [3, 281].

Проблеми, пов'язані з принципами міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства, в своїх працях розглядають Л. Галенська, О. Бастрикян, В. Волженкіна, О. Виноградова, В. Мілінчук, А. Маланюк, М. Смирнов та інші.

В юридичній літературі поширеною є думка про те, що зазначені принципи доцільно поділити на дві групи та до першої групи віднести основні (загальні) принципи, що характеризуються спільними, загальновизнаними положеннями,